श्रीउपदेशग्रंथमाळा ॥

॥ अंक पिस्ताळीशमो* ॥

॥ वेदांतश्रवण ॥

" आत्मा वा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यः ॥ " (અરે મૈત્રેયિ ! આત્માજ સાક્ષાત્કાર કરવાયોગ્ય છે, શ્રવણ કરવાયોગ્ય છે, મનન કરવાયોગ્ય છે, ને નિદિધ્યાસન કરવાયોગ્ય છે,) આ શ્રુતિમાં આત્માના સાક્ષાત્કારમાટે વેદાંતનું શ્રવણ, મનન ને નિદિધ્યાસન કરવાનું વિધાન કર્યું છે. જીવબ્રહ્મના વાસ્તવિક સ્વરૂપના અભેદનો બોધ કરનાર વેદનો ભાગ વેદાંત વા ઉપનિષદ્ કહેવાય છે. વેદાંત વા ઉપનિષદ્‌માં જે વિષય પ્રતિપાદન

---

* શાકે ૧૮૩૬ આષાઢસુદિ પૂનમ. પ્રથમાવૃત્તિ પ્રતિ ૨૫૦૦

યોજનારઃ—બ્રહ્મનિષ્ઠ મહારાજ શ્રીનથુરામશર્મા.

મુમુક્ષુઓને મનન કરવામાટે વિનામૂલ્યે આપવા પ્રકટ કરનાર

ધર્મસિંહ ચાંપસિંહ ખુલ્લેવ અને હીરાચંદ ચાંપસિંહ ખુલ્લેવ,

રાજકોટ—કાઠિયાવાડ.

કરવામાં આવેલો છે તે વિષય જે અન્ય ગ્રંથોમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યો હોય તે પણ ગૌણ રીતે વેદાંત કહેવાય છે. વેદાંતના પ્રમાણભૂત ગ્રંથો ત્રણ ગણાય છે, શાંકરભાષ્યસહિત ઈશાદિ દશ ઉપનિષદો, શાંકરભાષ્યસહિત શ્રીભગવદ્‌ગીતા, ને શાંકરભાષ્યસહિત બ્રહ્મસૂત્રો. તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવનારાં હવે પછી કહેવામાં આવનારાં છ લિંગોસહિત વેદાંતનો કોઈ પણ પ્રમાણભૂત ગ્રંથ કોઈ શ્રોત્રિય ને બ્રહ્મનિષ્ઠ પુરુષપાસેથી એકાગ્રચિત્તે આદરપૂર્વક સાંભળવો તે વેદાંતશ્રવણ કહેવાય છે.

અંતઃકરણની યોગ્યતાવિના વેદાંતનું શ્રવણ મનુષ્યને જોઇએ તેવું ઉપકારક થતું નથી, માટે વિવેકી મનુષ્યે પોતાના અંતઃકરણની યોગ્યતા વધારવી જોઇએ. વિવેક, વૈરાગ્ય, શમાદિ છ સંપત્તિ, ને મુમુક્ષુતા આ ચાર સાધનોની પ્રાપ્તિ કરવાથી મનુષ્યના અંતઃકરણની યોગ્યતા વધે છે, ને તે યોગ્યતા તેને વેદાંતનું શ્રવણ કરવાનો અધિકારી બનાવે છે, માટે તે ચાર સાધનોનું નિરૂપણ આ ઉપદેશગ્રંથાવલિના ગયા અંકમાં કરવામાં આવ્યું છે. જેમ આંધળાને સુંદર રૂપ ને બહેરાને સુંદર ગાન નિરુપયોગી છે, તેમ ચાર સાધનોરહિત મનુષ્યને વેદાંતનું શ્રવણ પણ લગભગ નિરુપયોગી છે.

વેદાંતના તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવનારાં છ લિંગોનાં

નામ આ છેઃ-૧ ઉપક્રમ ને ઉપસંહારની એકતા, ૨ અભ્યાસ, ૩ અપૂર્વતા, ૪ ફલ, ૫ અર્થવાદ, ને ૬ ઉપપત્તિ. વેદાંતના આરંભમાં કયા વિષયનું પ્રતિપાદન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તથા તેના અંતમાં કયા વિષયનું પ્રતિપાદન કરી દેખાડયાનું નિરૂપણ કર્યું છે, તે વેદાંતનું શ્રવણ કરનારે ધ્યાનમાં રાખવું. પ્રત્યેક પ્રમાણભૂત ઉપનિષદ્‌ના આરંભના ભાગમાં એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મનું નિરૂપણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરેલી જોવામાં આવે છે, ને તેના અંતના ભાગમાં એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મના નિરૂપણનો ઉપસંહાર કરેલો જોવામાં આવે છે. આ ઉપક્રમ ને ઉપસંહારની એકતારૂપ લિંગ છે. તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવનારા આ પ્રથમ લિંગસહિત કોઇ પણ અધિકારી પુરુષ જો કોઈ પણ પ્રમાણભૂત ઉપનિષદ્‌નું શ્રવણ કરે તો તેને સ્પષ્ટ જણાઈ આવે કે તે ઉપનિષદ્‌નું તાત્પર્ય એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મના નિરૂપણમાં છે, ને તેમાં જે અન્ય નિરૂપણ આવ્યું છે તે તે વિષયને સ્પષ્ટ કરવામાટે છે. પ્રત્યેક ઉપનિષદ્‌માં ભાર મૂકીને કયા વિષયનું વારંવાર નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે તે ઉપનિષદ્‌નું શ્રવણ કરનાર વિવેકી મનુષ્યે ધ્યાનમાં રાખી તેના તાત્પર્યનો નિર્ણય કરવો. જો કોઇ પણ વિવેકી મનુષ્ય કોઇ પણ પ્રમાણભૂત ઉપનિષદ્‌નું સાવધાનતાપૂર્વક શ્રવણ કરશે તો તેના જાણવામાં આવશે કે તે

ઉપનિષદ્‌માં બહુવાર એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મનું કથન કરેલું છે. એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મના વારંવાર નિરૂપણરૂપ અભ્યાસનામના તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવનારા બીજા લિંગથી સર્વ ઉપનિષદોનું તાત્પર્ય એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મનું નિરૂપણ કરવામાં છે એમ નક્કી થાય છે. વેદાંતથી ભિન્ન ગ્રંથોમાં સર્વવ્યાપક, એક, અસંગ, અંતરાત્માથી અભિન્ન, ને અદ્વિતીય બ્રહ્મનું નિરૂપણ નથી, વેદાંતમાંજ તેનું સ્પષ્ટ નિરૂપણ છે, આ તેની (વેદાંતની) અપૂર્વતા છે. આ અપૂર્વતાનામના લિંગનું સ્વરૂપ જાણી જે કોઇ પ્રમાણભૂત ઉપનિષદ્‌નું શ્રવણ કોઇ પણ વિવેકી પુરુષ કરશે તો તેને સ્પષ્ટ જણાઇ આવશે કે તે ઉપનિષદ્ પ્રધાનપણે એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મનું નિરૂપણ કરે છે. કોઇ પણ ગ્રંથમાં જે કાંઇ નિરૂપણ કરવામાં આવે છે તે તેના અધિકારી મનુષ્યને પ્રિય લાગતા વા ઇચ્છવાયોગ્ય ફલની સાથે સંબંધ રાખનારું હોય છે, અર્થાત્ સર્વ ગ્રંથોની પ્રવૃત્તિ પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય ફલના નિરૂપણમાટે તથા ફલની પ્રાપ્તિ કરાવનારાં સાધનોના નિરૂપણમાટે હોય છે, તેથી તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવનારા ફલરૂપ ચોથા લિંગનો પણ ગ્રંથનું શ્રવણ કરનારે વિચાર કરવો જોઇએ. ઉપનિષદોના શ્રવણનું મુખ્ય ફલ આધ્યાત્મિક આદિ ત્રણ પ્રકારનાં દુઃખોની ઐકાંતિક ને આત્યંતિક નિવૃત્તિ ને પર-

આનંદની નિત્યપ્રાપ્તિરૂપ મોક્ષ વા એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મરૂપે સ્થિતિ છે, અને તે શ્રવણનું ગૌણ ફલ એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મનો સંશયવિપર્યયરહિત દૃઢ સાક્ષાત્કાર કરવો તે છે. ગ્રંથમાં જે નિરૂપણ હોય તેનો ફલની સાથે સંબંધ હોવાથી ફલના નિરૂપણમાંજ ગ્રંથનું તાત્પર્ય હોય છે. આ નિયમે સવ ઉપનિષદોનું તાત્પર્ય એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મના નિરૂપણમાં છે એમ સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે. નિંદા ને સ્તુતિના વચનો અર્થવાદ કહેવાય છે. જે ગ્રંથમાં જે વિષયની નિંદા કરેલી હોય વા જેનુ ફલ અશુભ જણાવ્યું હોય તેમાં તે ગ્રંથનું તાત્પર્ય નજ હોય, ને જે ગ્રંથમાં જે વિષયની સ્તુતિ કરેલી હોય વા જેનું ફલ શુભ જણાવ્યુ હોય તેમાં તે ગ્રંથનું તાત્પર્ય હોય તે વિવેકી શ્રવણ કરનારને સ્પષ્ટ સમજાય એવું છે. સર્વ પ્રમાણભૂત ઉપનિષદોમાં ભેદવાદની નિંદા વા ભેદમાં દુરાગ્રહ રાખનારને અશુભ ફલની પ્રાપ્તિ થોડા કે ઘણા પ્રમાણમાં વર્ણવેલી હોય છે, અને તેઓમાં અભેદવાદની સ્તુતિ વા અભેદમા નિષ્ઠા રાખનારને ઉત્તમ ફલની પ્રાપ્તિ વર્ણવેલી હોય છે, તેથી સર્વ ઉપનિષદોનું તાત્પર્ય એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મના નિરૂપણમાં છે, એમ આ પાંચમા અર્થવાદલિંગસહિત ઉપનિષદોનું શ્રવણ કરનારને જણાઇ આવે છે. યુક્તિઓ ને દૃષ્ટાંતો આપીને કોઇ પણ વિષયને સમજાવવો તે

ઉપપત્તિ કહેવાય છે. આ ઉપપત્તિનામનું છઠ્ઠું લિંગ પણ ગ્રંથનું તાત્પર્ય જાણવામાં ઉપયોગી થાય છે. ઉપનિષદોમાં અધિષ્ઠાનનો અધ્યસ્તથી અથવા કારણનો કાર્યથી અભેદ વર્ણવેલો જોવામાં આવે છે, અને ઉદાહરણો આપીને તે વિષય સ્પષ્ટ કરેલો પણ જોવામાં આવે છે. બ્રહ્મ આ પ્રતીત થતા જગતનું વિવર્તઉપાદાનકારણ છે, ને આ જગત્ તે બ્રહ્મનું વિવર્ત કાર્ય છે. જે જગત્ બાહ્યદૃષ્ટિએ મનુષ્યને પ્રતીત થાય છે તે જગત્ તેના વિવર્તઉપાદાનકારણ બ્રહ્મથી ભિન્ન નથી, અર્થાત્ આ જગત્ એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મરૂપ છે, તેનાથી ભિન્ન નથી, એમ ઉપનિષદો કહે છે, તેથી આ તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવનારા છઠ્ઠા લિંગવડે સર્વે ઉપનિષદોનું તાત્પર્ય એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મમાં છે એમ નક્કી થાય છે. એવી રીતે સર્વે ઉપનિષદોનું તાત્પર્ય એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મનું સ્વરૂપ ઓળખાવવામાટે છે એમ ઉપર જણાવેલાં તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવનારાં છ લિંગોસહિત ઉપનિષદોનું શ્રવણ કરવાથી વિવેકી મનુષ્યને જણાય છે.

તાત્પર્યના નિર્ણય કરાવનારાં છ લિંગોનો પરિત્યાગ કરીને ઉપનિષદ્ના કોઈ એક ભાગનું પૂર્વાપરનો સંબંધ જાણ્યા વિના શ્રવણ કરવામાં આવે, ને તેને પ્રમાણરૂપ માની તદનુસાર પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો તે પ્રવૃત્તિ તે મનુષ્યને

તથા અન્ય મનુષ્યોને અનિષ્ટ ફલ આપનારી થાય એ ઊઘાડીજ વાત છે. ઉપનિષદોનો મુખ્ય ને ગૌણ અભિપ્રાય સમજ્યા વિના મનુષ્ય મનન કરવાયોગ્ય અર્થનું મનન કરવા સમર્થ થાય નહિ, માટે ઉપર જણાવેલાં તાત્પર્યનો નિર્ણય કરાવનારાં છ લિંગોસહિત ઉપનિષદોનું શ્રવણ કરવું જોઈએ, કે જેથી સર્વે ઉપનિષદો એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મને પ્રધાનપણે વર્ણવે છે, ને તેજ તત્ત્વ મનન કરવા-યોગ્ય તથા સાક્ષાત્કાર કરવાયોગ્ય છે એમ સંશયવિપર્યય-રહિત નક્કી થાય, ને પછી સુખપૂર્વક તેજ તત્ત્વનું મનન વા સાક્ષાત્કાર કરી શકાય.

ઉપનિષદોનું કે એવા અન્ય ગ્રંથોનું શ્રવણ પોતાના અંતઃકરણને ભમતું રાખીને કરવામાં આવે, અર્થાત્ અંતઃકરણને એકાગ્ર કર્યા વિના કરવામાં આવે તો તેવા શ્રવણથી તે શ્રવણ કરનારને જોઇએ તેવો લાભ થતો નથી,–તે ગ્રંથમાં પ્રતિપાદન કરેલો વિષય તેને સ્પષ્ટ સમજાતો નથી, તેને ધારણ કરી શકાતો નથી, તે વિષયનું મનન કરી શકાતું નથી,–વા અદ્વિતીય બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરી શકાતો નથી, માટેજ ઉપનિષદોનું કે એવા અન્ય ગ્રંથોનું શ્રવણ અંતઃકરણની એકાગ્રતા રાખીને કરવાનું કહ્યું છે.

આદર રાખ્યા વિના કરવામાં આવતું કોઇ પણ કામ

સારુ થતું નથી એ નિયમે વેદાંતનું શ્રવણ પણ આદર રાખ્યા વિના કરવામાં આવે તો તે ગ્રંથમાં પ્રતિપાદન કરેલો અર્થ તેના અંતઃકરણથી ગ્રહણધારણ થઇ શકે નહિ, અને તેથી એકજ અદ્વિતીય બ્રહ્મનું મનન કરવાની યોગ્યતા વા બ્રહ્મસાક્ષાત્કારની યોગ્યતા તેના અંતઃકરણમાં ઉત્પન્ન થઇ શકે નહિ.

કોઇ તત્ત્વજ્ઞ પુરુષના આશ્રયનીચે વેદાંતસિદ્ધાંતનું નિરૂપણ કરનાર કોઇ પણ ગ્રંથનું સમજપૂર્વક વાચન કરવું તે પણ શ્રવણમાં ગણવાયોગ્ય છે, પણ તેવા ગ્રંથનું પોતાની મેળે વાચન કરવું તે વાસ્તવિક રીતે શ્રવણ ગણાય નહિ, કેમકે તેવા વાચનથી તેવા મનુષ્યને તેવા ગ્રંથનો યથાર્થ અભિપ્રાય સમજી શકાવાનો સંભવ થોડો છે.

જિજ્ઞાસુએ આત્માથી અભિન્ન બ્રહ્મનું સ્વરૂપ જાણવા વેદાંતસિદ્ધાંતના પ્રમાણભૂત ગ્રંથ કે ગ્રંથોનું શ્રવણ અથવા વાચન કરવું, પણ સામાન્ય લેખકોના સામાન્ય ગ્રંથોનું વા વર્તમાનપત્રોમાં કે માસિકોમાં આવતા સામાન્ય લેખકોના તેવા લેખોનું શ્રવણ અથવા વાચન ન કરવું. જેમને સત્યાસત્યનો વિવેક કરવાનું બલ ન હોય તેવા મનુષ્યો જો એવાં પુસ્તકોને વા લેખોને વાંચે, વા સાંભળે, તો તેમાં લખનારના ભ્રમ, પ્રમાદ ને અંતઃકરણની શિથિલતાથી જે દોષ આવેલા હોય તેને તેવા વાંચનારા

વા સાંભળનારા સત્યરૂપે ગ્રહણ કરે, ને તેથી તેમને જે બ્રહ્મસ્વરૂપ જાણવું છે તે તેઓ ન જાણી શકે, તેમને ખોટો આગ્રહ બંધાય, સત્યનું ખંડન કરવાની ઇચ્છા થાય, તથા તેમનાથી વાસ્તવિક પ્રયત્ન ન કરી શકાય. શ્રવણ વા વાચનવડે સામાન્ય મનુષ્યના અંતઃકરણમાં અસત્ય નિશ્ચયોનું આગમન સુલભ છે, પણ તેવા મનુષ્યના અંતઃકરણમાં સ્થિર થયેલા તેવા નિશ્ચયોને દૂર કરવા તેવા સુલભ નથી, માટે વિવેકી મનુષ્યે તેવા નિશ્ચયોને પોતાના અંતઃકરણમાં આવતા અટકાવવાસારુ આગળથીજ યોગ્ય ઉપાયો યોજતા રહેવાનો સ્વભાવ પાડવો જોઇએ.

જે સુભાગી મનુષ્યોને પોતાના પૂર્વનાં મહાપુણ્ય-કર્મોથી શ્રોત્રિય ને બ્રહ્મનિષ્ઠ સદ્‌ગુરુની પ્રાપ્તિ થઇ હોય તેવા મનુષ્યોએ તો પોતાના અંતઃકરણની યોગ્યતાનો વિચાર કરીને પ્રથમ પોતાના શ્રીસદ્‌ગુરુના રચેલા ગ્રંથે સમજપૂર્વક સાંભળવા જોઇએ, વા વાંચવા જોઇએ.

પ્રત્યેક જિજ્ઞાસુએ નવીન નવીન વિષયો વા યોગની કે વેદાંતની જે તે પ્રક્રિયાઓ વાંચવાની અભિરુચિ રાખવાના સ્વભાવકરતાં વેદાંતસિદ્ધાંતનું કોઇ એક પ્રમાણભૂત પુસ્તક એકથી વધારે વાર વાંચવાની અભિરુચિ રાખવાનો સ્વભાવ રાખવો તે તેનું વાસ્તવિક હિત કરનારો થાય છે. જે લેખકોનાં વિચાર પરિપક્વ નહિ થયેલા ને ભ્રમત

હોય છે, તેથી જેઓ આજે એક પ્રકારનું પ્રતિપાદન કરે છે, ને કાલે વળી તેનાથી વિપરીત બીજા પ્રકારનું પ્રતિપાદન કરે છે, તેવા લેખકોના લેખો વાંચવામાં જિજ્ઞાસુએ પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત નથી. જો તે જિજ્ઞાસુ આવી પ્રવૃત્તિ સેવે છે તો તેનું અંતઃકરણ કોઈ પણ પ્રકારના યોગ્ય નિશ્ચયવિનાનું ને વ્યાકુલતાવાળું થાય છે.

જેઓ વેદાંતસિદ્ધાંતના અગત્યના ગ્રંથો અર્થસહિત જાણતા નથી, જેઓ સુયુક્તિવડે જિજ્ઞાસુઓના મનનું સમાધાન કરવાના સામર્થ્યવાળા હોતા નથી, અને જેમને બ્રહ્મસ્વરૂપનો દૃઢ સાક્ષાત્કાર થયો નથી, એવા પુરુષોપાસેથી વેદાંતસિદ્ધાંતના કોઈ ગ્રંથનું શ્રવણ કૃતાર્થ થવાની ઈચ્છા રાખનાર કોઇ જિજ્ઞાસુએ કરવું યોગ્ય ગણાતું નથી. જોઇતી યોગ્યતાવિનાના પુરુષપાસેથી વેદાંતસિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરનાર કોઇ પણ ગ્રંથનું શ્રવણ કરવાથી આત્માથી અભિન્ન બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર તે શ્રવણ કરનારને થતો નથી, એટલુંજ નહિ, પણ તેના ચિત્તમાં મિથ્યાભિમાનનો આવિર્ભાવ થાય છે, તે સ્વાનુભવવિના "હુ બ્રહ્મ છું" એવો બકવાદ જ્યાં ત્યાં કર્યા કરવાના સ્વભાવવાળો થાય છે, ઘણી વાર સાચા તત્ત્વવેત્તાનો તે દ્વેષ કરે છે, સ્વાર્થને વશ થઈને અસત્ય બોલવામાં ને વિશ્વાસઘાત કરવામાં તે પાછું વાળી જોતો નથી, અને યોગ્યતા પ્રાપ્ત કર્યા વિના

તે વિધિનિષેધને તથા પાપપુણ્યને મિથ્યા સમજવા લાગે છે, ને કેટલીક વાર અનુચિતરીતે વર્તવા લાગે છે.

મંદબુદ્ધિવાળા જિજ્ઞાસુએ સુખપૂર્વક સમજી શકાય એવા વેદાંતસિદ્ધાંતના મુખ્યવિષયનું પ્રતિપાદન કરનારા કોઇ પ્રમાણભૂત પ્રકરણગ્રંથનું એકાગ્રચિત્તે આદરપૂર્વક શ્રવણ કરવું, મધ્યમબુદ્ધિવાળા જિજ્ઞાસુએ પોતાની બુદ્ધિને કાંઇક શ્રમ આપવો પડે એવા વેદાંતના મુખ્ય મુખ્ય વિષયોનું પ્રતિપાદન કરનાર કોઇ પ્રમાણભૂત પ્રકરણગ્રથનું એકાગ્રચિત્તે આદરપૂર્વક શ્રવણ કરવું, અને ઉત્તમબુદ્ધિવાળા જિજ્ઞાસુએ વેદાંતસિદ્ધાંતના અગત્યના સર્વ વિષયેનું વિસ્તારથી નિરૂપણ કરનાર પ્રમાણભૂત પ્રમેયગ્રથનું એકાગ્રચિત્તે આદરપૂર્વક શ્રવણ કરવું જોઇએ. જીવબ્રહ્મના વાસ્તવિક સ્વરૂપના અભેદનું નિરૂપણ જેમાં થોડાં પ્રમાણ ને થોડી યુક્તિઓ આપી કરવામાં આવ્યુ હોય તે સહેલો પ્રકરણગ્રંથ કહેવાય છે; જે ગ્રંથમાં જીવબ્રહ્મના વાસ્તવિક સ્વરૂપના અભેદનું નિરૂપણ પ્રમાણો ને યુક્તિઓવડે કાંઇક વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું હોય, જેમાં જ્ઞાનનાં સાધનોસંબધી ઉપયોગપૂરતો વિચાર કરવામાં આવ્યો હોય, અને જેમાં પૂર્વપક્ષના અગત્યના ભાગનું પ્રમાણો ને સહેલી યુક્તિઓથી ખંડન કરવામાં આવ્યુ હોય, તથા વેદાંતસિદ્ધાંતની બહુ અગત્યની પ્રક્રિયાઓ સમજાવવામાં

આવી હોય તે ઉત્તમ પ્રકરણગ્રંથ કહેવાય છે; અને જે ગ્રંથમાં વેદાંતસિદ્ધાંતના અગત્યના સર્વ વિષયોનું અનેક પ્રમાણો ને યુક્તિઓથી પૂર્વપક્ષોના ખંડનપૂર્વક વિસ્તારથી નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું હોય તે ગ્રંથો પ્રમેયગ્રંથો કહેવાય છે. ભેદવાદનું ખંડન કરવાની યુક્તિઓની ખાણરૂપ ગ્રંથો આકરગ્રંથો કહેવાય છે. તેનું શ્રવણ કરવાની જિજ્ઞાસુને આવશ્યકતા નથી.

વેદાંતસિદ્ધાંતના કોઈ પણ ગ્રંથનું શ્રવણ પવિત્ર ભૂમિઉપર નાંખેલા કોઈ પણ યોગ્ય આસનઉપર, શરીરે સિદ્ધ, પદ્મ, સ્વસ્તિક કે શિષ્ટ આસને ઓઠીગણ દીધા વિના બેસી, પોતાના બંને હાથ જોડેલા રાખી, શ્રવણ કરાવનારભણી પોતાનું મુખ રાખી અન્ય ક્રિયાનો કે વાતચીતનો ત્યાગ રાખી, ઉંઘને વશ રાખી, ને મનોરાજ્યોનો પરિત્યાગ કરી સાવધાનતા ને પરમપ્રીતિથી કરવું. શ્રવણમાં આવતા સર્વ વિષયોને સાવધાનતાથી સમજવા, ને પોતાના અંતઃકરણમાં તે સુસ્થિર કરવા.

વેદાંતસિદ્ધાંતના શ્રવણવડે બ્રહ્મભાવ વા સર્વાત્મભાવ પ્રાપ્ત કરવાનો છે. કોઇ પણ મનુષ્યના સંકુચિત હૃદયનો અત્યંત વિકાસ થયા વિના તે મનુષ્ય સર્વાત્મભાવને પ્રાપ્ત કરી શકે નહિ એ વાત એટલી બધી વિવાદરહિત છે કે તે વાતને પ્રતિપાદન કરવામાટે કોઇ પણ

પ્રમાણ કે યુક્તિને વાચકની આગળ ધરવાની અગત્ય નથી. સર્વ પ્રાણિપદાર્થના અધિષ્ઠાનરૂપ બ્રહ્મનો દૃઢ સાક્ષાત્કાર વેદાંતસિદ્ધાંતનું શ્રવણ કરનારને કરવાનો હોવાથી તેણે સર્વ પ્રાણિપદાર્થોભણી વિશુદ્ધ પ્રેમભાવથી જોવાનો તથા વર્તન કરવાનો સ્વભાવ પાડવો જોઇએ, અને કોઇ પણ પ્રાણી કે પદાર્થભણી દ્વેષાદિની લાગણી નહિ રાખવી જોઇએ, તેમના ભણી દ્વેષભરેલી દૃષ્ટિથી જોવું નહિ જોઇએ, તથા તેમના ભણી દ્વેષભરેલી વર્તણુક નહિ ચલાવવી જોઇએ. જે મનુષ્ય સાચો વેદાંતી થવાને ઇચ્છે છે તે મનુષ્ય ગર્વ, દ્વેષ, ઈર્ષ્યા, ક્રૂરતા ને અસૂયા દોષથી પોતાના અંતઃકરણને ઘણું દૂર રાખે છે, ને એ દોષોને વશ થઈ કોઇ પણ પ્રાણીભણી તે અયોગ્ય વર્તન કરતો નથી. તે સર્વ પ્રાણીઓઉપર સ્વાર્થરહિત નિર્દોષ પ્રેમ રાખે છે, એટલુંજ નહિ, પણ પોતાની સાથે વેદાંતનું શ્રવણ કરનારાઓના ઉપર વા પોતાના ધર્મબધુઓના ઉપર પોતાના સ્થૂલશરીરનાં સગાંવહાલાંના કરતાં પણ વધારે પ્રીતિ રાખે છે, ને તેમનો ઘણો આદર કરે છે.

પવિત્ર ને એકાગ્ર હૃદયવાળા જિજ્ઞાસુ પુરુષને શ્રોત્રિય ને બ્રહ્મનિષ્ઠ પુરુષપાસેથી વેદાંતસિદ્ધાંતનો કોઇ એક ગ્રંથ વા તેમનો ઉપદેશ સાંભળવાથી આત્માથી અભિન્ન બ્રહ્મનું જ્ઞાન થાય છે. તેવું જ્ઞાન થવાથી તેના

આ લોકના દુઃખનો નાશ થાય છે, કેમકે તેને ભોક્તા ને ભોગ્ય એ બંને મિથ્યા સમજાય છે.

" મેં કેમ પુણ્યકર્મ ન કર્યું કે જેથી હું સ્વર્ગના ઉત્તમ સુખનો ભોક્તા થાત, ને મેં કેમ પાપકર્મ કર્યું કે જેથી હું ભયંકર દુઃખનો ભોક્તા થઇશ, " આવી પરલોકના સંબંધવાળી સુખદુઃખની ચિંતા પણ અસંગ ને પરમાનંદરૂપ આત્માને જાણનાર જ્ઞાનીને તપાવી શકતી નથી.

સુખનો આવિર્ભાવ ત્રણ પ્રકારનો છે, સર્વ ઇચ્છાઓની પ્રાપ્તિ, કૃતકૃત્યપણું ને પ્રાપ્તપ્રાપ્તવ્યતા. તેમાં સર્વ ઇચ્છાઓની પ્રાપ્તિ ત્રણ પ્રકારની છે, સર્વનું સાક્ષીપણું, સર્વ વિષયોમાં મનનું નહિ ખેંચાવાપણું, ને સર્વનું ભોક્તારૂપપણું. હિરણ્યગર્ભથી માંડીને સ્થાવરપર્યંતનાં શરીરોમાં પરોવાઇને રહેલ સાક્ષિચૈતન્યરૂપ જે બ્રહ્મ છે તેજ હું છું એમ જાણનારને પોતાના શરીરની પેઠે અન્યનાં શરીરોમાં પણ સર્વ વિષયોનું સાક્ષીપણું છે. લોકમાં ભોગવેલા ભોગોમાં જે અકામહતપણું છે તે ઇચ્છિતની પ્રાપ્તિ એમ કહેવાય છે. સર્વ વિષયોમાં દોષદર્શનવાળા તત્ત્વવેત્તાને સર્વ વિષયોમાં અકામહતપણાથી સર્વ વિષયોની પ્રાપ્તિ માનવામાં આવે છે. આમ હોવાથીજ ચક્રવર્તી રાજાથી માંડીને હિરણ્યગર્ભસુધીના ઉત્તરોતર સો સો ગણા આનંદોમાં બ્રહ્મવેત્તાનું અકામહતપણું શ્રુતિમાં કહ્યું છે. સદ્રૂપે, ચિદ્રૂપે

ને આનંદરૂપે સર્વત્ર રહેલા પોતાના આત્માનું અનુસંધાન કરનારને સર્વનું ભોક્તાપણું છે એમ માનીનેજ “ अहमन्ना-दोऽहमन्नादोऽहमन्नादः ” (હું ભોક્તા છું, હું ભોક્તા છું, હું ભોક્તા છું,) આ શ્રુતિમાં બ્રહ્મવેત્તાને સર્વના ભોક્તા કહ્યા છે. જ્ઞાનામૃતથી તૃપ્ત થયેલા કૃતાર્થ જ્ઞાનીને કાંઇ કર્તવ્ય નથી એમ શાસ્ત્રો કહે છે, તેથી બ્રહ્મવેત્તા કૃતાર્થ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. અભય, બ્રહ્મભાવ, સર્વદુઃખાભાવ ને સર્વાત્મભાવની પ્રાપ્તિ જે પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય મનાય છે તેની પ્રાપ્તિ બ્રહ્મવેત્તાને થઇ જાય છે, તેથી બ્રહ્મવેત્તાને પ્રાપ્તવ્યની પ્રાપ્તિ થઇ ગયેલી છે એમ ગણાય છે.

પૃથિવીપરનાં સર્વે શાસ્ત્રોનું અને વિશેષે વેદાનુકૂલ સર્વે શાસ્ત્રોનું સાક્ષાત્ કે પરપરાવડે એકજ અદ્વિતીયબ્રહ્મના પ્રતિપાદનમાં તાત્પર્ય છે, તેમનો પરસ્પર લેશ પણ વિરોધ નથી, આમ જ્યારે જે મનુષ્યને સંશયવિપર્યયરહિત સ્પષ્ટ સમજાય ત્યારે જાણવું જે તે મનુષ્યે મોક્ષશાસ્ત્રનું યથાર્થ શ્રવણ કર્યું છે.

સર્વે સુભાગી મુમુક્ષુઓ ઉપર દર્શાવેલી રીતે વેદાંતનું શ્રવણ કરવા ભાગ્યશાલી થાઓ. ૐ

બ્રહ્મનિષ્ઠ મહારાજ શ્રીનથુરામશર્માકૃત પુસ્તકો.

નિર્મળ પ્રિં૰ પ્રેસમાં લલ્લુભાઈ ઇશ્વરભાઇએ છાપ્યું. પીરમસારોડ—અમદાવાદ.